

PRINCIPIUL RAȚIUNII, INCOMPLETITUDINEA TRADIȚIEI ȘI PROBLEMA CONSERVATORISMULUI OCCIDENTAL

Autor: Robert Gabriel Ciobanu | 28 octombrie 2021

Asociem îndeobște conservatorismul cu tradiția; apoi încercăm să găsim un criteriu pentru a izola tradiția autentică de impuritățile care s-au infiltrat acolo în decursul timpului. Dar unde vom descoperi criteriul de care avem nevoie pentru a distinge între ce este tradiție autentică și ce a pătruns acolo prin accident? Găsim oare acest criteriu în interiorul tradiției? Dar nu cumva și acest criteriu are nevoie de un alt criteriu, iar acest alt criteriu de un altul – și, tot așa, până vom ajunge la un număr infinit de criterii, fiecare stabilind care este criteriul cel mai potrivit pentru a alege criteriul prin care, finalmente, vom separa tradiția veritabilă de elementele contrafăcute? Nu cumva, în cazul acesta, ar trebui să căutăm criteriul în afara tradiției, într-un spațiu care, din punct de vedere logic, este anterior tradiției?

Așa cum a fost formulată problema, ea depășește cadrul conservatorismului sau a oricărei doctrine politice sau filozofice care încearcă să separe ce este autentic de elementele improprii care s-au sedimentat acolo prin accident. Este, de fapt, problema oricărei religii, iar istoria creștinismului occidental ne pune la dispoziție cel mai ilustrativ exemplu. Pe de o parte, există o interpretare potrivit căreia tradiția este cumulativă, ea se decantează istoric fie prin practica mistică și sacramentală a comunității, fie prin deliberarea celor înzestrați cu autoritate harică, atunci când practica mistică și sacramentală nu este suficientă. Fiind structural cumulativă, tradiția religioasă absoarbe experiențe, interpretări și dezvoltări multiple. Toate acestea sunt ținute laolaltă de criteriul dogmatic; astfel, problema izolării filonului pur și autentic al tradiției și reîntoarcerea permanentă la principiul prim care îl întemeiază presupune ignorarea deliberată a pluralității elementelor care compun, în egală măsură legitim,

tradiția. Pe de altă parte, cealaltă interpretare susține că tradiția și experiența religioasă trebuie confruntate în permanență cu un singur element, cu un singur principiu care servește drept sursă și întemeiere credinței religioase. Pe baza acestei surse putem și trebuie să separăm între tradiția autentică și elementele - multiple și amalgamate - care interferează cu mesajul sau principiul pur.

Asociem prima interpretare cu tradiția catolică. Pe a doua, cu tradiția protestantă. Însă etichetarea dogmatică nu elucidează natura problemei. Pentru că problema este mai adâncă și ține de însăși structura noastră umană. Este tensiunea intrinsecă naturii noastre dintre monism - sau ceea ce de la presocratici încoace a intrat în conștiința occidentală sub numele de problema Unului - și pluralism - sau problema multiplului. Este multiplul o stare de decădere? Este pluralismul un simptom al condiției umane imperfecte?

Dar să revenim la cele două interpretări din interiorul creștinismului. De fapt, este ceva neclar acolo; cum putem să asociem monismul protestantismului și pluralismul catolicismului, când știm că, în realitate, cele mai interesante și, totodată, ciudate, experimente religioase din istoria creștinismului au loc în interiorul spațiului protestant în secolele XVII-XIX? Este necesară aici o distincție între practică și principii; căci, în cazul protestantismului, bunăoară, avem o pluralitate de practici, dar un singur principiu - autoritatea fermă și absolută a Scripturii. În cazul catolicismului, avem un monism sacramental, o multitudine a practicilor și, în același timp, o dualitate a principiilor - Scriptura și Rațiunea iluminată de Scriptură. Tradiția este, în această interpretare, dezvoltarea Scripturii prin mijloacele Rațiunii; iar mijloacele pe care Rațiunea le folosește progesează continuu (de aceea, de pildă, Joseph Bochenski susținea că neo-tomismul trebuie să se folosească de logica modernă dezvoltată de Frege și Russell pentru a-și susține argumentele filozofice și teologice; așa cum Toma s-a folosit, la vremea sa, de logica aristotelică, *state of the art* a perioadei medievale, la fel și neo-tomismul secolului douăzeci, dacă vrea să-l urmeze pe Toma în spirit, nu doar în procedură, trebuie să încorporeze dezvoltările din logica matematică). Vedem astfel că atât protestantismul, cât și catolicismul, rezolvă cumva tensiunea dintre monism și pluralism, însă la niveluri diferite; dacă în cazul protestantismului se presupune un monism pur și dur la nivelul principiului și o pluralitate de experiențe religioase la nivelul practicii, în cazul catolicismului avem o dualitate a principiilor - desigur, Scriptura are întâietate, dar Rațiunea și Scriptura se suprapun în multe locuri, potrivit acestei interpretări - dar un monism dogmatic și ritualic în esența sa.

Există, desigur, o afinitate de gândire între conservatorism și religie. Și o problemă comună - cum distingem tradiția autentică de elementele care s-au insertat nelegitim în această tradiție, de acele elemente care nu sunt parte din evoluția ei organică? Și această întrebare ne conduce la problema criteriilor și a relației dintre tradiție și principii.

Să revenim la conservatorism. O primă variantă ar fi să căutăm criteriul în interiorul tradiției. Însă această sarcină, așa cum am văzut din primul paragraf, ne pune în situația de a face o regresie la infinit. E clar că nu putem găsi acel criteriu de care avem nevoie pentru a separa tradiția autentică de elementele nelegitime în interiorul tradiției. Trebuie să ieșim din spațiul tradiției și să căutăm criteriul în altă parte. Însă unde în altă parte putem căuta? Pe ce altceva ne putem sprijini, dacă nu pe tradiție, pentru a descoperi care sunt practicile morale și instituțiile politice legitime? Sau, altfel spus, pe ce altceva trebuie să ne sprijinim pentru a lua o decizie justă atunci când găsim în interiorul tradiției practici contradictorii sau elemente care ne prescriu comportamente opuse?

Răspunsul la aceste întrebări este: pe rațiune. În absența rațiunii, tradiția rămâne un spațiu confuz și inert. De asemenea, rațiunea lipsită de tradiție se transformă într-o armă potențial auto-distructivă. Între rațiune și tradiția există o relație bicondițională. Rațiunea funcționează adecvat atât timp cât operează în cadrul tradiției, iar tradiția își îndeplinește funcția proprie, în egală măsură morală și epistemică, atât timp cât este guvernată de rațiune. Trecerea pe care am făcut-o de la tradiție la rațiune trebuie, la rândul ei, întemeiată rațional. Dar nu cumva însăși această necesitate logică – aceea de a întemeia rațional trecerea pe care am făcut-o de la tradiție la rațiune – servește drept argument pentru teza pe care o susțin? Dacă și atunci când vorbim despre tradiție – sau, pentru a păstra paralela, despre Scriptură – trebuie să ne folosim de argumente raționale, nu demonstrează acest fapt necesitatea de a ne sprijini pe rațiune atunci când interpretăm tradiția? Și, așa cum am văzut, chiar Scriptura? Și, mai mult decât atât, a însuși faptului că prioritatea tradiției asupra altor surse normative trebuie apărată rațional?

Pe de altă parte, este de înțeles că mulți oameni se tem de excesele raționalismului. Raționalismul susține că numai cunoașterea care poate fi dedusă din principii abstracte este validă. Deducția este, din acest punct de vedere, metoda prin care raționalismul inferează teoreme morale și politice din axiomele oferite de speculația rațională pură. Acest fapt nu este un argument împotriva deducției sau a silogisticii. Din contră, silogistica este necesară în orice exercițiu de gândire; este o banalitate să spunem, desigur, că silogistica surprinde și totodată explicitează felul în care mintea noastră raționează. Eroarea raționalismului nu constă în acest exercițiu deductiv, ci în faptul că respinge drept nefondată orice tip de cunoaștere care nu derivă dintr-o axiomă sau dintr-un set de axiome.

Din acest punct de vedere, tradiția este, desigur, o sursă de cunoaștere. O cantitate uriașă din cunoașterea pe care specia umană a descoperit-o și îmbunătățit-o de-a lungul timpului se perpetuează prin normele, cutumele și obiceiurile moștenite prin tradiție. Între excesele raționalismului și opoziția completă la forța normativă a rațiunii, se află o poziție de mijloc, care în timp ce susține primatul logic al rațiunii, acceptă necesitatea

morală, politică și epistemică a tradiției. Această poziție este cea pe care o asociem, îndeobște, conservatorismului occidental.

Imagine: „The Chess Players” – Moritz Retzsch (1831); Sursa: Wikimedia Commons